

представників прогресивних наукових кіл української і російської діаспори як альтернатива офіційній історіографії радянської доби, сприяли подальшим студіям, позбавлених ідеологічного впливу. Сучасна українська історіографія, використовуючи нові методологічні підходи, значну увагу приділяє вивченню ролі релігії і церкви в житті суспільств. Зростання інтересу до раніше недоступних джерел активізує вивчення малодосліджених тем, до яких, зокрема, належить проблема відносин Святого Престолу з Російською імперією і СРСР, Східна політика Ватикану у розрізі цих відносин.

А н о т а ц і ї

У статті **Бистрицької Е. В. «Східна політика Ватикану»: методологічні і практичні особливості дослідження** проаналізовано ступінь дослідження проблеми у працях українських і зарубіжних вчених, а також подано огляд джерельної бази.

Ключові слова: історіографія, східна політика Ватикану, Святий Престол, Російська православна церква.

In the article of **Bystrytska E. «Eastern policy of the Vatican»: methodological and practical aspects of research**, the study examines the extent to problems in the works of ukrainian and foreign scientists, as well as an overview of the source base served.

Keywords: historiography, the eastern policy of the Vatican, the Holy See, the Russian Orthodox Church.

4.3. Володимир МОРОЗ. Нормативний характер принципів соціальної доктрини Католицької церкви: еволюційний шлях становлення.

Зміст соціальної доктрини Католицької церкви (далі – СДЦ) складає бачення антропологічного статусу людини, її прав та обов'язків на основі аналізу вимірів суспільного буття у координатах релігійних норм, що їх церква вважає обов'язковими для дотримання віруючими.

Вихідною засадою СДЦ є право інтерпретувати вимоги моралі, деклароване церквою в усіх сферах суспільного життя. Натомість базовим для змістовного наповнення соціальної доктрини є вчення про трансцендентну гідність людини. Опрацювання поняття гідності та богословсько-антропологічне осмислення принципів його забезпечення формує суспільну позицію Католицької церкви, у тому числі УГКЦ – однієї з найактивніших конфесій України. У свою чергу це зумовлює **актуальність** дослідження даної проблематики.

Різні аспекти сучасного соціального вчення і доктрини Католицької церкви **стали предметом вивчення** В. Єленського, Л. Филипович, П. Яроцького та інших українських науковців. Водночас на сучасному етапі релігієзнавчих досліджень актуальним є аналіз вчення Католицької церкви про гідність у його динамічній цілісності, а також шляхів, за допомогою яких

церква намагається втілювати це вчення. Католицизм обрав шлях утвердження гідності через заклик до людської спільноти дотримуватися принципів спільного блага, субсидіарності та солідарності. Його СДЦ має чіткий нормативний характер – пропонує суспільству певні цінності як абсолютні, тобто не релятивні. Вивчення поступового утвердження поняття гідності та означених принципів стало **метою** даної статті. Серед **завдань** – прослідкувати розгортання вчення про гідність у СДЦ; проаналізувати шлях змістовного наповнення принципів спільного блага, субсидіарності та солідарності з огляду на їх функціональне значення для утвердження вчення церкви про гідність; продемонструвати результати нормативного підходу до осмислення вказаних принципів для формування суспільної позиції церкви.

Основний зміст статті. Звертання до теми людської гідності у суспільному житті знаходимо вже в енцикліці Лева XIII *–Regum novarum*”, яка поклала початок сучасній СДЦ. Зокрема, у цьому документі міститься заклик шанувати гідність як первинну щодо матеріальних цінностей і ресурсів, у тому числі й приватної власності. Енцикліка *–Quadregesimo anno*” Пія XI подовжила цю лінію *–Regum novarum*”, особливо підкресливши суспільні функції приватної власності (Pius XI. *Quadregesimo anno. Encyclical of Pope Pius XI on reconstruction of the social order* [Електронний ресурс] // Код доступу: http://www.vatican.va/holy_father/pius_xi/encyclicals/documents/hf_p_xi_enc_19310515_quadregesimo_-_anno_en.html — §§ 44, 47, 49, 53, 54).

Наступним етапом осмислення у СДЦ стали радіозвернення папи Пія XII, заслугою якого стало визнання людської особи суб’єктом і основною метою суспільної дійсності (Соціальна доктрина Церкви. Короткий огляд документів // Соціальна доктрина Церкви. Збірник статей. – Львів, 1998. – С. 23). У 1961 р. вже папа Іван XXIII в енцикліці *–Mater et magistra*” чітко наголосив, що економічний розвиток має сприяти утвердженню цінності людей. Окреслення прав кожної людини — один з аспектів гідності — привернуло увагу папи Івана XXIII і в енцикліці *–Pacem in terris*” (John XXIII. *Pacem in terris. Encyclical of Pope John XXIII on establishing universal peace in truth, justice, charity and liberty* [Електронний ресурс] // Код доступу: http://www.vatican.va/holy_father/john_xxiii/encyclicals/documents/hf_jxxiii_enc_11041_963_pacem_en.html).

Синтезом усього сказаного стало вчення про невід’ємну людську гідність у душпастирській конституції *–Gaudium et spes*” Другого Ватиканського собору (Душпастирська Конституція про Церкву в сучасному світі «Радість і надія» // Документи Другого Ватиканського собору. Конституції, декрети, декларації. – Львів, 1996). А вже Апостольський лист Павла VI *–Octogesima adveniens*” деталізує погляди Католицької церкви щодо небезпеки порушень гідності у зв’язку з процесами урбанізації, поширення споживацтва, гендерними питаннями, проблемами трудової зайнятості та еміграції. (Paul VI. *Octogesima adveniens. Apostolic letter of Paul VI* [Електронний ресурс] // Код доступу:

http://www.vatican.va/holy_father/paul_vi/apost_letters/documents/hf_pvi_apl_19710514_octogesima-adveniens_en.html.

Наступне переосмислення категорії гідності у її найширшому розумінні здійснив папа Іван Павло II в енцикліці *“Laborem exercens”* у 1981 р. та енцикліці *“Centesimus annus”* у 1991 р. (Іван Павло II. З праці своєї. *Laborem exercens*. Енцикліка вселенського архиєрея Івана Павла II. – Львів, 2008; Іван Павло II. Сотий рік. Енцикліка Вселенського архиєрея Івана Павла II з нагоди сотої річниці енцикліки *Regum novarum*. – К., 2001).

В останньому документі римський архиєрей однозначно наголошує, що людська гідність, права особи, її релігійний контекст і цінність – основа СДЦ. Натомість *“Кодекс канонів Соціальної доктрини церкви”* у 2004 р. вніс суттєве роз’яснення у поняття гідності з погляду церкви. Це уточнення полягає в тому, що гідність — не плекання культу особи. Адже саме гідність спонукає кожного виходити на зустріч іншим, тобто до діалогу і взаємоповаги (Компендіум Соціальної доктрини Церкви. – С. 336-337). Зрештою, про тривожні тенденції у сучасному християнстві через надмірну зосередженість *“на особі та її спасінні”* вів мову папа Бенедикт XVI в енцикліці *“Spe salvi”* 2007 р. Він визнав, що *“егоїстичний пошук індивідуального спасіння спричинив ігнорування служіння іншим”* (Benedict XVI. Encyclical letter *Spe salvi* of the supreme Pontiff Benedict XVI to the bishops, priests and deacons, men and women, religious and all the lay faithful on Christian hope [Електронний ресурс] // Код доступу: http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20071130_spe-salvi_en.html – §16; Яроцький П. *“Болісний понтифікат”* завершився. Яким же буде наступний? // Українське релігієзнавство. – 2013. – №65. – С. 251).

Осмислення категорії людської гідності в якості наріжного каменя СДЦ поставило перед Католицькою церквою завдання розробити принципи розбудови суспільного життя. Дотримання цих принципів мало б забезпечити повагу до гідності усіх людей. У світлі Євангелія автори *“Regum novarum”* та *“Quadregesimo anno”* вбачали запоруку успіху на означеному шляху у практикуванні справедливості через милосердя (Компендіум Соціальної доктрини Церкви. – С. 69). У *“Pasem in terris”* знаходимо, наприклад, що підвалини миру – правда, справедливість, солідарність і свобода (пар.12, 35, 98). Однак можна припустити, що творці СДЦ усвідомили – категорії на зразок любові і милосердя мають надто широке семантичне значення і не можуть стати єдиними нормами для базування соціального вчення церкви. Відтак Католицька церква у якості необхідних для суспільного життя проголошує принципи спільного блага, субсидіарності і солідарності. Поряд із ретельно опрацьованим поняттям гідності вони – основні нормативні елементи СДЦ.

У випадку принципу спільного блага Католицьке вчення посилається до авторитету св. Томи Аквінського і його *“Суми теології”* (Див.: Компендіум

Соціальної доктрини Церкви. – С. 113). Цим принципом Католицька обстоює обов'язок кожної людини турбуватися про добро спільнот, до яких вона належить, всього суспільства і людства загалом (Там само. – С.111-112). За *–Regum novarum*” мета громадянського суспільства – універсальна, оскільки стосується спільного блага, на пропорційну участь у якому має право кожен громадянин (Leo XIII. *Regum novarum*. – Пар. 42, 53). На тому, що цей принцип зобов'язує кожну націю і кожну людину, акцентувала енцикліка Івана XXIII *–Mater et magistra*” (пар.44, 71, 78, 151). Суттєвий крок до подальшого аналізу принципу спільного блага з огляду на нові тенденції у світі здійснив Іван Павло II у *–Centesimus annus*”. Новаторство папи полягало у наголосі, що спільне благо має цінність тільки тоді, коли його узгоджувати з вимогами шанувати гідність кожної людини і гідність всього живого (Іван Павло II. Сотий рік. - С. 72-73; Компендіум Соціальної доктрини Церкви. - С. 114).

Сприяти гармонії між вимогами принципу спільного блага та правами конкретних осіб, відповідно до СДЦ, має принцип субсидіарності, який у документах УГКЦ часто називають принципом допоміжності (Катехизм Української Греко-Католицької Церкви: Христос – наша Пасха. – Львів, 2011. – С. 251). Адже якщо принцип спільного блага спрямовує суспільну дію на спільноту, то принцип субсидіарності – на її основу, тобто людину. За цим принципом усі суб'єкти суспільної дії вищого рівня організації повинні допомагати суб'єктам нижчого рівня (Компендіум Соціальної доктрини Церкви. – С.124). Корені принципу субсидіарності містяться вже у вимогах *–Regum novarum*” турбуватися про особи, групи, об'єднання та місцеві громади. Однак термін *–субсидіарність*” був запроваджений тільки папою Пієм XI у *–Quadregesimo anno*”. Відтоді вимога субсидіарності – невід'ємний елемент СДЦ. Проте Католицька церква пішла далі, шукаючи універсального принципу, здатного сприяти адекватному, за СДЦ, синтезу між настановами спільного блага і субсидіарності.

Таким інтегральним принципом стала солідарність. Вона – запорука належної поваги до людської гідності з точки зору Католицької церкви. Історія розробки принципу солідарності у СДЦ теж складна. Так, Лев XIII вів мову про *–дружбу*”, Пій XII – про *–соціальну любов*” чи *–соціальне милосердя*”, Павло VI – про *–цивілізацію любові*”. Як відзначив П. Яроцький, уже в *–Regum novarum*” принцип солідарного співробітництва постав як основний засіб соціальних перетворень, протиставлений класовій боротьбі (Яроцький П. Л. Релігієзнавство. – С. 192). І саме наявну у *–Quadregesimo anno*” *–прихильність до солідарності і співробітництва класів*” та *–повагу до свободи асоціацій*” – позицію захисту корпоративної системи, за П. Яроцьким, використали ідеологи комунізму для звинувачень Пія XI у його нібито націонал-соціалізмі та фашизмі (Компендіум Соціальної доктрини Церкви. – С.128). Забігаючи наперед, відзначимо показовість факту того, що на необхідності солідаризму як альтернативи класовій боротьбі наголошував і папа Іван Павло II в енцикліці *–Sollicitudo rei socialis*”.

Схвалення рис суспільства солідаристського типу притаманні і зверненням папи Пія XII по радіо. Одначе тільки в енцикліці *–Mater et magistra*” солідарність була остаточно подана як принцип (компендіум) Соціальної доктрини (Компендіум Соціальної доктрини Церкви. – С. 23, 130). У цьому ж важливому документі СДЦ було наголошено на важливому факторі взаємозалежності народів: відсутність узгодженості і солідарності між націями папа Іван XXIII потрактував як причину перенаселеності та недостатнього розвитку. Відповідні погляди на принцип солідарності в контексті процесів посилення взаємозалежності у світових масштабах розвинуто у *–Gaudium et spes*” та *–Laborem exercens*” (Душпастирська Конституція про Церкву в сучасному світі «Радість і надія»; Іван Павло II. З праці своєї...). Варто акцентувати, що наголошення в *–Laborem exercens*” на праці як *–ділі солідарності*” надало потужного імпульсу активізації віруючих у суспільному житті. А в енцикліці *–Sollicitudo rei socialis*” папи Івана Павла солідарність – це вже шлях до миру і поступу. Принцип у цьому документі стає ще й чеснотою. Згідно з *–Centesimus annus*”, солідарність – основа соціального вчення Церкви (Іван Павло II. Сотий рік. – С. 26).

Відтак необхідність обґрунтування вимоги поважати гідність кожної людини спонукала Католицьку церкву до постулювання принципів спільного блага, субсидіарності та солідарності як необхідних для гармонійного перебігу суспільних відносин. Впадає у вічі, що характер усіх проаналізованих принципів у випадку СДЦ – нормативний, оскільки він подає вже готові орієнтири, спонукає передусім до дії, а не пізнання. Таке співвідношення характерне якраз для нормативних теорій, що на прикладі сфери політики показав К. фон Байме Клаус у праці «Політичні теорії сучасності» (К., 2008. – С. 75). Водночас нормативізм положень вчення Католицької церкви різниться від широко відомого у правознавстві нормативного позитивізму Г. Кельзена, що полягає в сепаруванні моралі й права та описі норм позитивного права, але не розгляді того, яким це право повинне бути. (Kelsen Hans. Pure theory of law. – Berkeley, Los Angeles, London : University of California Press, 1967. – P. 1-69; Кормич А. І. Історія вчень про державу і право. Навч. посібник. - К., 2012).

Навпаки, принципи СДЦ засновані на онтології – тут достатньо згадати, що гідність людини церква виводить саме з онтологічного статусу людини у світі. Відтак стає зрозуміло, чому критика Католицькою церквою соціалізму і лібералізму укладається в канву продовження *–старого конфлікту між аристотелівським розумінням політики як практичної філософії і новочасними раціоналістичними та емпіричними теоріями, що ведуть свій родовід від Макиавеллі, Бекона, Гобса...*” (Бейме Клаус. Політичні теорії сучасності... – С. 69). І критика папою Бенедиктом XVI поглядів Ф. Бекона, як однієї з причин поширення модерного егоїзму, також не випадкова. Церква відкидає надмірний індивідуалізм, оскільки той грозить порушенням гідності інших людей, не спонукає *–елужити іншим*” (Benedict XIV. Enciclical letter Spe salvi. – Пар.16-17, 25). Межі людської свободи і відповідальності, співвідношення прав та

обов'язків, згідно із СДЦ, також нормативно визначає «Божий», «природний» чи моральний закон (Мороз В. Концепція свободи і відповідальності людини в документах УГКЦ // Українське релігієзнавство. – 2010. - №55. – С. 26-27). А оперативними інструментами, за допомогою яких Католицька церква прагне втілювати своє вчення, є принципи спільного блага, субсидіарності та солідарності. Відтак постійне вивчення цих принципів, їх змістовного наповнення та динаміки богословського осмислення у вченні церкви, стає настійливою методологічною потребою.

Загалом можна **підсумувати**, що утверджуючи трансцендентний та невід'ємний характер людської гідності у своїй соціальній доктрині, Католицька церква трактує потребу шанувати гідність нормативним способом – як етичний імператив до дії. Аналогічно у нормативному дусі опрацьовані принципи соціальної доктрини церкви – спільного блага, субсидіарності та солідарності. Усі три вони постають як взаємодоповнювальні, а також як результат тривалого богословсько-антропологічного осмислення церквою суспільної дійсності. Аналіз означених принципів дозволяє зрозуміти позицію Католицької церкви щодо суспільних проблем, а також прогнозувати дії церкви з тих чи інших питань у майбутньому.

А н о т а ц і ї

Стаття **Володимира Мороза «Нормативний характер принципів соціальної доктрини Католицької церкви: еволюційний шлях становлення»** присвячена аналізу вчення Католицької церкви про людську гідність, а також дослідженню процесу становлення принципів спільного блага, субсидіарності та солідарності у цьому вченні. Вказані принципи розглянуто з точки зору їх спрямування на забезпечення поваги до трансцендентної гідності особи, яку обстоює церква. Автор робить висновок про нормативний характер цих принципів, тобто їхнє чітке завдання сприяти узгодженню суспільних реалій з істинами, декларованими у Соціальній доктрині церкви.

Ключові слова: Католицька церква, соціальна доктрина церкви, гідність, спільне благо, субсидіарність, солідарність.

The article of **Volodymyr Moroz «Normative character of the principles of Social doctrine of Catholic Church: an evolutionary way of formation»** is devoted to the analysis of Catholic Church's Teaching over the human dignity. Author explores also the process of settling of the principles of common good, subsidiarity and solidarity in the Teaching of Catholic Church. Mentioned principles are investigated in the case of orientation to provide a reverence to transcendent human dignity. Author sums up that all three principles have normative character. That is to say the principles are called to guarantee certain coordination between the social reality and the verities, which were declared by the Social doctrine of the Church.

Keywords: Catholic Church, social doctrine of the Church, dignity, common good, subsidiarity, solidarity.